

Preklad z knihy **A ak všetci zabudnú/ Aby nikto nezabudol** od Selmy Skenderović. Preklad: Barbora Almáši

Kosovská Mitrovica, 2018. Na severe Srbi. Na juhu Albánci. Medzi nimi most cez rieku Ibar. Bosniacka mahala v oboch častiach mesta – priestor každodenného stretávania a obchodovania. V mahale sa predáva a kupuje všetko, od oblečenia a obuvi až po domáce spotrebiče, cigarety či benzín. Je tam taktiež Zara, Bershka, Stradivarius... Ceny sú rôzne. Jedná sa o kópie rôzneho značkového oblečenia. Taľafatky.

Z autobusovej stanice sme sa zviezli taxíkom. Vyložil nás na začiatku našej ulice, ako ju mama ešte stále volá. V posledných rokoch si tu cudzí postavili obrovské domy. Áno, takto nás tu volajú. Pekné domy s farebnými fasádami a zabezpečovacími systémami. Inde zarobia dosť na to, aby si tu mohli dopriať čokoľvek, čo si zmyslia. Inde živia a sporia. Tiež. Bosniacka strana každé voľby výmenou za ich hlasy sľubuje, že ulicu vyasfaltujú.

My zo Slovinska sme chudobní cudzí. S dvoma pôžičkami si moji rodičia len tak-tak kúpili byt. Tu sa správajú, akoby sme sa presťahovali zbytočne. Nechcem tým povedať, že by sa mýlili. Domov v Slovinsku sme si ešte úplne nezaslúžili. Preň sa musíš snažiť. Spraviť zo seba niečo. Zmeniť sa. Zaprieť sa.

Kdesi v druhej polovici ulice, keď sme prechádzali okolo albánskej časti, nám už mávali a zdravili nás naše bývalé, jeho susedy. Tu a tam mama s niektorou zažartovala, ako sme unavené z cesty, že tu budeme ešte dlho a že prídeme niekedy inokedy na kávu. Samozrejme, bez ohľadu na moje predchádzajúce prehlásenie, že nemienim nikoho navštevovať.

Pred domom nás čakal vyblednutý zelený plot. Pred garážou bol nahromadený cement a kamenivo. Nejak sme sa prebojovali k záhradnej studni, *časme*, aby nám ukázal vranu, ktorú vyrezal z akéhosi tmavého dreva. Predstavil nám ju ako Skanderbega. Ešte aj ten záhradný stôl, ktorý vyrobil pred pätnástimi rokmi, vyzeral lepšie ako ona. Zohnal si tiež nového psa, ktorého takmer vyhľadoval na smrť, keďže ho krmil len tým, čo sám jedol.

Pohostil nás kávou, ktorú navarila mama.

Každá sme sedela na svojom rohu pohovky, on ležal medzi nami a pozeral televíziu. Neviem, o čom sa rozprávali v bosniachtine. Ona. Vidíš to, tata? To je dnes moderné. A on. Nech ich diabol vezme. Zdalo sa mi, že len tak neostanú bez slov. To bol aj hlavný dôvod, prečo som sem s mamou prišla. Mame sa zdá, že tu musí stále

niečo dokazovať. Že je dobrá nevesta, ktorá sa postará, aby bol dom uprataný, obed navarený, oblečenie vypraté, svokor zabavený. Že je dobrá dcéra a sestra. Preto v sebe potláča nevôľu voči svojej rodine, kým je tu. Že je dobrá bývalá suseda, ktorá vo svojich niekdajších susedách vzbudzuje chlácholivý pocit, že sa ešte stále vie vžiť do ich kože nezamestnaných, na mužovi finančne závislých gazdín, napriek tomu, že žije a pracuje v Slovinsku, sama šoféruje a kedykoľvek môže zájsť na kávu so ženami a mužmi. Samozrejme, platí to len do istej miery. Takže všetka práca a všetky rozhovory padnú na jej plecia. Niežeby som jej nechcela pomôcť. Jednoducho nemám tú potrebu, keďže mi je jedno, čo si o mne myslia ľudia, ktorí ma poznali do mojich siedmich rokov.

Slovinské návštevy sa nedajú porovnať s tými našimi.

K Raseme a Salkovi som dorazila päť minút pred šiestou. Rozčúlila som sa, lebo som šliapla do blata a zašpinila si nové vansky. Rýchlo som sa pozdravila s prítomnými. Mama stála v kruhu susied, ktoré hovorili niečo o tete Fatime. On sa postavil medzi ostatných mužov, ktorí vysvetľovali hodžovi, že všade, kam dovidí, je Salkov pozemok. Oddelene sme si aj posadali. Rasema a Salko postavili stoly a stoličky do radu pred svoj dom. Pri pohľade z prahu Raseminho a Salkovho domu si muži posadali napravo, ženy naľavo.

Rasema ponúkla kávou najprv mužov, potom ženy. Ešte stále sa rozprávali. Keď vypili kávu, hodža sa postavil a otvoril Korán. My ženy sme si zahalili hlavy šatkami. Všetci sa dívali na mňa. Hodža začal čítať z Koránu. Všetci sa dívali na mňa. Zdalo sa mi, že obrad trvá celú večnosť. Cítila som sa nepríjemne. Zatvoril Korán a vyriekol

Al-Fátiha. Zdvihli sme dlane a v duchu vyslovili Al-Fátihu. Všetci sa dívali na mňa. Prešli sme si dlaňami po tvári. Všetci sa dívali na mňa. Salko strčil hodžovi obálku do vrecka. Hodža odišiel. Každý dostal svoj podnos s jedlom. Všetci sa dívali na mňa. Dojedla som pred ostatnými. Potom som sledovala mužskú a ženskú stranu stola. Nemohla som sa zbaviť pocitu, že ma odsudzujú. Aj keby som chcela, nemám sa kam vrátiť. Tu by som už nemohla žiť. Nie s týmito ľuďmi.

Návštevu záchoda som využila ako zámienku na to, aby som ostala vo vnútri Raseminho a Salkovho domu, kým sa mama a on nerozhodnú, že sa ide domov. Najprv som sa musela rozprávať s Raseminmi a Salkovými deťmi. Všetky tri boli naviazané na tetu Fatimu, trávili u nej každý deň. Nikoho netrápili ich pocity z jej smrti. Povedali im len to, že o chvíľku sa začne dženaza, jej pohreb, a že majú byť ticho. Potom sa mi čoraz viac zdalo, že sa ich ani ja nesnažím počúvať. Len som prikyvovala a pozorovala Etku, ako sedí na zemi pred televízorom. V jednej chvíli sa na mňa otočila a opýtala sa: A Edina? Ozaj, a čo Edina?

Budila nás s krikom v bosniačtine, že nič nie je upratané, že nemôžeme len vylihovať a jesť. Len sa zatvorte do toho svojho brajgelu. Vyložte si nohy a ja všetko spravím. Pracem. Varím. Periem. Ony si spravia školu. Pôjdu na výšku do L'ubl'any. A čo som ja? Len upratovačka. Ani sa len so mnou rozprávať nechcete. A vždy ten istý rituál. Prídem do obývačky a musím sa ich opýtať. Jeste li se naspavali? V najlepšom prípade dostanem odpoveď: Dobre sme sa vyspali, čo ty? Zvyčajne ju ani nedostanem. Oni sa ma nikdy nespýtali, ako som sa vyspala ja.

Predtým, ako sme sa presťahovali do Slovinska, sme sa museli vždy všetky tri postaviť, keď odniekiaľ vošiel do niektorej izby. Najmä, ak sa vrátil z práce. Jedna mu šla otvoriť dvere, ďalšie dve sa postavili a čakali, kým vojde. Jesi li se umorio? Vždy tá istá otázka, či je unavený. Potom si ľahol pred televízor. On na jednej, ona na druhej strane gauča. Pre mňa a Azru bol priestor na podlahe, meter od televízora. To ma vždy trápilo. Mňa sa na to nikto nikdy nespýtal. Najmä neskôr, keď som dospievala. Nechcela som sa na nich dívať. Hnusilo sa mi všetko, čo robili. Nenávidela som ich reč tela, ich gestá. To, ako počas jedla počuť len jej pukanie čeluste. Jeho chrápanie, keď sa snažím písať domácu úlohu. Jej telefonáty nahlas, keď ešte spím. Jeho šalát s príliš veľa octom. Ocot. Všade ma sprevádza zápach octu. Jej krémov na opuchnuté nohy. Aviváže, ktorú používala. Praskanie opasku, keď udiera moju dlaň.

Najlepšie by bolo, keby som o nich prestala rozmýšľať. O tom, čo mi spravili. O sebe. Nesmiem seba spájať s nimi. Ja rodinu nemám. Prečo im potom ale kupujem darčeky k narodeninám, Bajramu, dňu žien? Sú to dobrí manipulátori. Najmä ona.

Tu sme sa s Azrou občas hrávali. Keďže Etká nemala hračky, teta Fatima nám dávala svoje handry a učila nás, ako sa zamiesi náš chlieb a burek. Handry boli cestom, ktoré sme zvíjali do kruhov, vkladali do pekáčov a následne prinášali tete a svákovi, Etke a ostatným, ktorí boli vtedy v izbe. Teta občas vravievala, že nie je dosť slaný, dopečený alebo niečo také. Potom sme bývali na ňu chvíľu nahnevaní, ale na koniec sme sa vrátili do kuchyne a znova piekli burek. Keď mama vstala a povedala, že musíme ísť domov, handry sme poskladali a vrátili tete Fatime.

Raz ma teta Fatima prekabátila. Na stôl položila kukuričný chlieb, ktorý v ten deň upiekla na večeru. Boli sme na návšteve u nej aj s babičkou a mama jej povedala, že ho neznášam, je ho len Azra. Aký chlieb? pretvarovala sa teta Fatima, akoby jej nebolo jasné, o čom mama hovorí. To je kukuričný koláč. Pozri, aký je dobrý, vzala kus a zjedla ho. Uzmi, Zineta. Vyskúšaj. Mysliac si, že je to koláč, vzala som si najväčší kus a zjedla som ho. Chuť bola trocha zvláštna, uvedomila som si, ale stále som si myslela, že je to koláč. Potom sa mi nejaký čas vysmievali, či ozaj neznášam kukuričný chlieb. Ne volíš kukuruzni kruh, je lí? uťahovala si zo mňa teta Fatima.

Tu sme boli aj na hostine, keď sa ženil jej najmladší syn, ktorý teraz žije vo Francúzsku. Ja som bola djeveruša. Vtedy som vôbec netušila, čo to znamená byť družičkou. Celý deň som sa len držala nevesty a ani na minútu som sa od nej nepohla. Ráno sme ju šli hľadať do domu jej mamy, to si už nepamätám najlepšie, myslím, že už bola oblečená v svadobných šatách. V takých červených, so zlatým lemom, obrovských. Spoznali sa vo Francúzsku, tu sa vzali preto, vysvetľovala som si, že tam nemajú nikoho. Potom sme sedeli v akejsi reštaurácii, pravdepodobne sme na niekoho čakali. Nevesta bola z nejakého dôvodu zjavne nahnevaná. Stredobodom pozornosti na jej svadbe bol niekto iný. Na to, čo sa dialo predtým, ako sme prišli k tete Fatime, si už nespomeniem. Viezla som sa v aute s nevestou, to bolo vtedy pre mňa najdôležitejšie. Aj ja som bola oblečená v pekných šatách, v rukách som držala nevestinu kyticu. Potom sme sedeli v tom priestore, ktorý práve vyprázdňujem. Jedli sme. Hostí bolo mnoho, neviem, ako sa všetci natlačili dovnútra. Niektorí z nich hádzali mince do vzduchu, my deti sme ich zbierali zo zeme a strkali do vreciek. Určite som pozbierala aspoň dvadsať eur. Pamätám si aj na kocky cukru, aj tie sme zabalili do servítok a potom sme si ich odniesli domov, ale neviem prečo. Nepamätám si syna tety Fatimy, ani jeho ženu. Určite by som ich dnes nespoznala, ak by som ich náhodou niekde stretla. A ani oni dvaja by ma nespoznali.

Viezli sme sa čosi cez pol hodinu. U Nafiji sme boli okolo ôsmej. Zazvonili sme a vyzuli sme sa pred rohožkou. Dvere nám otvoril Nafijin najstarší syn a pozval nás dovnútra. Vyrušili sme ich počas sledovania srbských správ. Po úvodnom zvitání nám Nafijin muž ukázal, kam si máme sadnúť. Usalašila som sa v pravom rohu pohovky. Mama sedela vedľa mňa – predtým, ako sa usadila, vtisla do rúk Nafiji tašku s džúsom, napolitánkami a kávou – on vedľa mamy, Nafijin muž a jej traja synovia v ľavom kúte pohovky, diagonálne odo mňa. O niekoľko minút Nafijina dcéra Senada priniesla mne a mame džús, jemu nesladený čaj.

Nasledoval štandardný priebeh našich návštev – káva, rozhovor o všetkých našich v Slovinsku, maminej práci, mojej svadbe atď. Kako ti je druga ќerka, opýtala sa Nafija na Azru. Ak je ako ja, pokračovala, keď jej mama povedala, že sa má Azra dobre, že má veľa školských povinností, že preto neprišla s nami. Lepšie je, ak nie je, pokrútila Nafija hlavou na maminu odpoveď, že Azra a ja si naozaj nie sme vôbec podobné. Hentá je taká mužatka, a ešte raz si ma premerala pohľadom, akoby to nespravila hneď, ako sme vošli. Žensko treba da ima široke kukove, dodala, a ešte viac sa zahľadela na moje boky. Kako ćeš da rodiš dijete tako sitna, vážne sa ma opýtala na moju nevyhovujúcu stavbu tela pre rodenie, akoby mala vo vrecku riešenie na svoje priúzke, očividne mužské boky.

Ale ak žena príliš premýšľa, stane sa vyberavou, ak sa nevydá do dvadsiatich dvoch rokov, neskôr si len ťažko nájde partnera, varovali ma. Takže mi už zostáva len jeden rok.

V dnešnej dobe bude dobré, ak sa vôbec vydá za muža, dodal Husmir, ktorý zrejme počúval celý náš rozhovor. Sad moramo da pazimo da nam se sinovi ne udaju – v Belgicku je toho veľa, každý si berie každého, muži sa vydávajú za mužov a vysvetlil nám, ako na úrade videl dvoch mužov, ktorí mali svadbu. Na radosť a spokojnosť oboch častí stola ho znechutilo, že Belgičania im dokonca zatlieskali.

A už zajtra ráno sa začne internát znova naplňovať poctivými študentmi a študentkami, ktorí sa vracajú do L'ubľany, aby sa v pokoji pripravili na náročné prednášky v prichádzajúcom týždni. Takto nejak asi klamú rodičom, keď sa ich pýtajú, prečo sa chcú vrátiť na internát už v nedeľu. Lebo im nechcú povedať, že v našom internáte je každú nedeľu večer žúr. Stretávajú sa v kuchyni, ktorá je hneď vedľa našej izby, prinesú si niekoľko litrov bieleho, niekoľko litrov červeného, ktoré vyrábajú ich starí rodičia – internát je taktiež skvelé miesto pre obchodovanie, koľko toho prinesú, toľko aj predajú – zopár bás piva, niekoľko jointov, povinne tiež aj gitaru, alebo ešte lepšie, harmoniku. Potom začnú jódlovať, celú noc na striedačku bliakajú zlé slovinské šlágre a balkánsky turbofolk. Ani neviem, čo je viac neznesiteľné – poslúchať, ako jednohlasne spievajú o Micke, ktorá má doma traktor, alebo rozbíjanie pohárov, po tom, čo ich Ceca prihnala k slzám svojou piesňou *Autogram*. Ak by aspoň vedeli správne vyslovovať naše slová, určite by ma to tak netrápilo. Vždy, keď ich počúvam, mi napadne, že určite nevedia, čo znamená *bekrija*, *inat*, *jastuk* alebo čokoľvek z toho, o čom spievajú. Keď sa opijú, všetci plynulo hovoria všetkými jazykmi bývalej Juhoslávie, za triezva sa však pohoršujú nad predavačkami, ktoré im namiesto vrecúška ponúknu vrečicu, nad autobusármí, ktorí ich pozdravia nesprávne a nado mnou, ak niečo zle vyskloňujem. Možnože naozaj nie sme takí nóbl a sofistikovaní ako Slovinci, avšak vieme, ako robiť dobrú hudbu a čevapčiči.

Niekedy je pre mňa neprirodzené vyslovovať niektoré slovinské slová, najmä tie, ktoré používam zriedkavo. Alebo aj nikdy. Nedávno sa mi zdalo vtipné, keď povedala kolegyňa svojmu frajerovi *lubim ťa*. *Ljubljana* a *L'ubľana*. S týmto mám najviac problémov. Vždy sa zaseknem na lj. Ja vyslovujem l', Slovinci však l a j. Nemám svoj vlastný jazyk a to ma v podstate trápi. Závidím Slovincom, že ho majú. Učia sa ho už od škôlky. Ja som sa v škole nikdy neučila svoj materský jazyk. Stále sa točím v tom istom kruhu.

Aj tento týždeň prejde, potom sa moje pocity upokoja. Nebudem každý deň porovnávať svoj život v Slovinsku so životom ľudí tu. So svojím životom tu.

Aspoň dnes večer, posledný večer, sa nebudem mračiť, rozhodla som sa. Sadla som si na gauč vedľa Admiry, ďaleko od dverí obývačky a hneď som mala pocit, že som zapojená do rozhovoru viac, ako by som inak bola. Strýko a on sa rozprávali o túlavých psoch, ktoré sa v tomto čase ponevierať po dedinách a spôsobujú škody. Že musia kvôli tomu s Admirou zatvárať sliedky do kurníka už pred piatou poobede, povedal strýko. On začal rozprávať o mačke, ktorá sa niekoľko dní ponevierala okolo jeho domu. Že jej túlavé psy pojedli mláďatá, povedal. Ju pohryzli len na krku, ktorý jej prelepil lepiacou páskou, aby si ho neškriabala. Na to strýkovi vysvetľoval, ako musí každé ráno zbierať smeti v sade, pretože ich psy v noci po ňom porozťahujú. Naposledy z niekadiaľ priniesli rybíe hlavy. Nechali ich pri česme, ukázal rukou smerom k nej. Ako by im len on prútom ukázal, čo nesmú vyvádzať, chvastal sa pred strýkom. Strýko sa smial. Takmer som dodala, že v Slovinsku málokedy vídať túlavého psa. Že slovinské psy sú zväčša vycvičené, Slovinci ich majú v domoch a bytoch. Kúpu ich, vozia ich do psích salónov na strihanie, starostlivosť o labky, brušká a pazúre. Kupujú im Pedigree Dentastix pre každodennú starostlivosť o zuby. Viackrát za deň ich berú na prechádzky, rozprávajú sa s nimi, rozmaznávajú ich. Dokonca ich berú so sebou na výstavy, koncerty, literárne večery. Majú väčšie povedomie o kultúre ako väčšina týchto ľudí tu, takto som chcela zakončiť svoju repliku. Majú silnejšie pasy ako väčšina týchto ľudí tu, napadlo mi hneď na to, čo by všetci považovali za ešte urážlivejšie. Avšak ešte predtým, ako prišla návšteva som sa rozhodla, že aspoň jeden večer nebudem príliš mudrovať.

Takto ma nemohli prehlásiť za šajtana, ktorému sa zdá normálne spať v posteli, v ktorej sa pred chvíľou váľal pes. Nepotrebovala som počúvať kázania o tom, že je v Koráne Moslimom zakázané mať psov za domácich miláčikov. Mohamed, Posol Boží, požehnanie a mier s ním, povedal, že anjeli nevstúpia do domu, v ktorom je pes. Osoby, ktoré nemajú psa na stráženie dobytku, úrody alebo na lov, prípadne z iného dôvodu, sú hriešne. Ak nám pes oblieže oblečenie, musíme sa prezliecť. Ak nám psia slina kvapne na telo, musíme si tú časť tela, na ktorú kvapla, umyť šesťkrát s vodou a raz so zemou. Všetko toto viem aj bez ich vysvetlenia, keďže som na rozdiel od nich Korán viackrát pozorne prečítala.

Spomenula som si na našu susedu Slovinku, ktorá k nám pred rokmi prišla na kávu, celá udivená, aby jej mama vysvetlila, prečo sa jedna z našich bosnianskych susediek – ostatné nechodili zahalené – vždy od nej vzdialila, keď ju videla so psom v náručí.

Dedo si nikdy neprial umrieť. Mal len smolu, že ochorel. Ómu všetci považovali za neuveriteľne silnú ženu, ktorá sa nikdy nevzdala po všetkých zlých veciach, ktoré sa jej v živote stali. Ak by ju naozaj niekto poslúchal, tak by ju tiež počul povedať, že je unavená, že je na ňu prineskoro, že si nepamätá, kedy má narodeniny. Óma si priala umrieť. A to jej nikto, kto ju poznal, nemôže vyčítať.